

УДК 343.224.1(477)

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ

Світлана ХІМЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

The article is devoted to questions of definition of legal aspects of human cloning. The author, on the basis of an analysis of existing points of view, the provisions of the current legislation, expresses personal attitude to the issue and provides concrete proposals for the improvement of criminal law.

Key words: crime, medical workers, composition of crime, Euthanasia, criminal liability.

АНОТАЦІЯ

Стаття посвячена вопросам определения правовых аспектов клонирования человека. Автор на основании анализа существующих точек зрения, положений действующего законодательства выражает личное отношение к указанному вопросу и предоставляет конкретные предложения по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключові слова: злочин, медичні працівники, склад злочину, евтаназія, кримінальна відповідальність.

На сьогоднішній день все більшої актуальності набувають питання, пов'язані з встановленням кримінальної відповідальності за клонування людини. Клонування людини породжує велику кількість нерозв'язаних наукових проблем і незрозумілих питань. Людство тут стикається з явищем не тільки невідомим, а й небезпечним.

Як відзначає Г.К. Федоров, процесу створення норм права звичайно передують виявлення потреби в урегулюванні певної сфери суспільних відносин. Водночас здійснюється науковий аналіз, оцінка дійсності, вироблення поглядів і концепцій майбутнього правового регулювання, максимальне врахування суспільної думки та думки окремих фахівців-практиків і вчених [12, с. 279]. Незважаючи на те, що зараз операції з клонування не є поширеними, а клонування людини взагалі можливе лише гіпотетично, відсутність достовірних даних про наслідки таких операцій вимагає здійснення упереджувачого правового регулювання, зокрема з використанням кримінально-правових заборон. Необхідність превентивного правового регулювання пов'язана з ризиком і наслідками застосування технології клонування, які стосуються не лише сучасного, але й майбутніх поколінь [2, с. 7–11].

Отже, критерій поширеності чи, навпаки, непоширеності окремих дій не слід вважати вирішальним для криміналізації діянь. Поширеність діянь значима, власне кажучи, лише для дрібних злочинів, діянь невеликої суспільної небезпеки. Їхня поширеність скоріше є доводом на користь переслідування не в кримінальному, а в адміністративному, дисциплінарному порядку тощо. Щодо менш тяжких, а тим більше тяжких та особливо тяжких злочинів, то їхня поширеність у процесі криміналізації не відіграє ролі. Кожен окремий злочин має достатню кримінальну суспільну небезпечність.

Термін «клонування» (англ. “cloning” від грец. κλών – гілка, паросток) у найзагальнішому значенні означає точне відтворення якого-небудь об'єкта кілька разів. Об'єкти, отримані в результаті клонування називаються клонами. Клонування людини передбачає проведення маніпуляцій із жіночими статевими клітинами і фактичне вирощування ембріонів.

Під час розгляду проблеми клонування варто зважати на те, що існує два його види: терапевтичне та репродуктивне. Внаслідок репродуктивного клонування на світ з'являється дитина, яка була імплантована на ембріональ-

ній стадії розвитку. Таке клонування виключає природне і вільне злиття генетичного матеріалу батька та матері. Терапевтичне клонування передбачає проведення досліджень на отриманому ембріоні до 14 днів його розвитку, після чого ембріон знищується. Основний результат терапевтичного клонування – отримання стовбурних клітин, які можуть відновлювати функції практично будь-яких органів, а також стати основою для вирощування цих органів, що призведе до революції у трансплантології [5]. Законом заборонено репродуктивне клонування людини [9].

Отже, сьогодні наявні два доводи: з одного боку, можливість створення банку генетично ідентичних донорських органів і продовження життя конкретної людини, з іншого – небезпека зміни природи людини, яка призведе до повної загибелі або, принаймні, до виродження сучасної Homo sapiens. Напрямок правового регулювання клонування в країні визначається тим, який із двох доводів є вагомішим для тієї чи іншої держави.

У наш час у світі активно поширюється криміналізація клонування людини. Зокрема, такі складові містять нові кримінальні кодекси Іспанії 1995 р., Сальвадору 1997 р., Колумбії 2000 р., Естонії 2001 р., Мексики (федеральний округ) 2002 р., Молдови 2001 р., Румунії 2004 р. У Словенії відповідні зміни до Кримінального кодексу (далі – КК) внесені у 2002 р., у Словаччині – у 2003 р. Кримінальний кодекс Франції доповнено нормою, що передбачає відповідальність за клонування згідно з Законом про біоетику від 6 серпня 2004 р. У деяких країнах (Бразилія, Німеччина, Великобританія, Японія) кримінальна відповідальність за клонування встановлена спеціальними законами. Так, наприклад, Федеральний закон Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) про захист ембріонів 1990 р. називає злочином створення ембріона, генетично ідентичного іншому ембріону, що походить від живої або мертвої особи. У Великобританії відповідні норми містить Закон про репродуктивне клонування людини 2001 р., що передбачає санкцію у вигляді 10 років позбавлення волі або грошовий штраф, або поєднання позбавлення волі та грошового штрафу. У 2003 р. Палата представників Конгресу Сполучених Штатів Америки (далі – США) ухвалила закон, за яким клонування, метою якого є як розмноження, так і медичні дослідження та лікування, вважється злочином і може спричинити 10-річне позбавлення волі та штраф – 1 млн. доларів. У січні 2009 р. кримінальна відповідальність за терапевтичне

клонування була скасована [3]. В Японії парламентом 29 листопада 2000 р. був ухвалений «Закон, що регулює застосування технології клонування людини та інших подібних технологій», який містить кримінальні санкції.

Особлива увага приділяється ухваленню міжнародних нормативних актів, присвячених клонуванню. Такою є Загальна декларація про геном людини і про права людини, ухвалена на 29-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 11 листопада 1997 р., ст. 11 якої передбачає: «Не допускається практика, що суперечить людській гідності, така, як практика клонування з метою відтворення людської особи. Державам і компетентним організаціям пропонується співпрацювати з метою виявлення такої практики і вжиття на національному рівні необхідних заходів відповідно до принципів, викладених в цій Декларації» [4].

12 січня 1998 р. держави-члени Ради Європи, інші держави та Європейське Співтовариство, підписали Додатковий протокол до Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини, який набрав чинності 1 березня 2003 р. За Протоколом будь-яке втручання, спрямоване на створення людини, генетично ідентичної до іншої людини – живої чи мертвої, заборонено [7].

19 лютого 2005 р. Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) звернулася до країн-членів ООН із пропозицією ухвалити законодавчі акти, що забороняють усі форми клонування, тому що вони «суперечать гідності людини» і виступають проти «захисту людського життя». Декларація ООН про клонування людини, ухвалена резолюцією 59/280 Генеральної Асамблеї від 8 березня 2005 р., містить заклик до держав-членів заборонити всі форми клонування людей такою мірою, в якій вони несумісні з людською гідністю і захистом людського життя [5].

Хоча положення згаданих міжнародно-правових документів не мають для України обов'язкового характеру, парламентом України ухвалений Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 р. [9], відповідно до якого в Україні забороняється репродуктивне клонування людини (ст. 1), а також ввезення на територію України та вивезення з території України клонованих ембріонів людини (ст. 3). Водночас Законом не заборонено проведення клонування інших організмів. Згідно зі ст. 2 Закону, клонування людини – це створення людини, яка генетично ідентична іншій живій або померлій людині, шляхом перенесення у залишену без ядра жіночу статеву клітину ядра соматичної клітини людини. Оскільки терапевтичне клонування передбачає припинення розвитку ембріона протягом 14 днів, то, очевидно, у статті Закону йдеться саме про репродуктивне клонування. Ця неточність Закону є досить серйозною та повинна бути виправлена шляхом заміни терміну «клонування людини» в такому визначенні терміном «репродуктивне клонування людини».

Ст. 4 Закону передбачає, що особи, винні в порушенні зазначеного Закону, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України. Проте донині відповідні зміни як до кримінального, так і до цивільного законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення внесені не були.

Щодо кримінального законодавства, то особи, винні в порушенні законодавчої заборони здійснення репродуктивного клонування можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише в разі, якщо внаслідок їхніх дій буде створена небезпека для життя чи здоров'я особи, – за незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 Кримінального кодексу України). Справді, з погляду міжнародних стандартів стосовно прав людини у сфері біомедичних досліджень, експеримент із проведення клонування людини не повинен бути здійснений у наш час. Технологія його проведення не відповідає вимогам, які висуваються до біо-

оекспериментів останніми міжнародно-правовими документами, зокрема Нюрнберзьким кодексом, Гельсінською декларацією тощо, оскільки ризик серйозних негативних наслідків такого експерименту набагато перевищує потенційну вигоду від його проведення. За оцінкою більшості компетентних спеціалістів, на даному етапі клонування людини буде становити надто велику небезпеку для життя і здоров'я як жінок, так і дітей або плодів [10]. Проте, якщо створення такої небезпеки не буде доведено, особа кримінальної відповідальності не підлягає, оскільки згідно зі ст. 2 КК України, підставою для кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кодексом. Варто зауважити, що у проєкті Кримінального кодексу України передбачалася кримінальна відповідальність за проведення досліджень із метою відтворення (реплікації) людини методом клонування. Однак цей пункт із Кодексу вилучили. Така норма видається необхідною, її диспозиція має включати вказівку на незаконність подібних досліджень. Тому вважаємо, що ст. 142 КК України повинна бути доповнена новою ч. 2 в такій редакції: «2. Незаконне відтворення людини методом репродуктивного клонування карається <...>». Відповідно ч. 2 вважати ч. 3 та викласти у такій редакції: «3. Дії, передбачені ч. 1 та ч. 2 цієї ст., вчиненні щодо неповнолітнього, двох або більше осіб, шляхом примушування або обману, а також якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого, караються <...>».

Доповнення КК України такою нормою означатиме виконання ще одного зобов'язання України, взятого нею перед світовою спільнотою. Варто зазначити, що виконання вимог міжнародних актів, учасницею яких є Україна, є ще однією причиною криміналізації окремих діянь у сфері медичної діяльності. Здебільшого це стосується злочинів, які викликають занепокоєння всієї людської спільноти через свою міжнародну поширеність або загрозу для всього людства. Саме з цієї причини у КК України з'явилась ст. 142, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проведення дослідів над особою.

Вперше світова спільнота звернула серйозну увагу на незаконне проведення дослідів над людиною під час Міжнародного військового трибуналу, засідання якого проходило в Нюрнберзі в 1947 р. У процесі роботи трибуналу був розроблений перший міжнародний кодекс – Звід правил про проведення експериментів на людях, або так званий Нюрнберзький кодекс, який вперше закріпив переважне значення блага та інтересів окремої людини над інтересами науки та суспільства.

У 1964 р. Всесвітньою Медичною Асоціацією була ухвалена Гельсінська декларація [13, с. 18–20], у ст. 9 якої зазначено, що лікар «повинен отримати від піддослідного добровільно підписану інформовану згоду на участь». У 1981 р. була ухвалена Лісабонська Декларація про права пацієнта [6], яка передбачає, що пацієнт має право, отримавши адекватну інформацію, погодитись на лікування або відмовитись від нього. Згідно з п. 3.1. Декларації про політику у сфері забезпечення прав пацієнта в Європі 1994 р. [14] «інформована свідомо згода пацієнта є попередньою умовою будь-якого медичного втручання». Проте лише в Конвенції про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини 1996 р. був чітко визначений порядок отримання добровільної інформованої згоди на медичне втручання.

Національне законодавство України було доповнене зазначеними положеннями. Ч. 2 ст. 28 Конституції України встановила заборону проведення медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди, а з метою забезпечення цього конституційного положення КК України 2001 р. передбачив відповідальність за незаконне прове-

дення дослідів та клінічних випробувань над пацієнтом (ст. 141–142 КК України).

Причиною криміналізації певних діянь є розвиток конституційних прав і свобод людини і громадянина, визнання їх найвищою цінністю в Конституції. Так, наслідком закріплення в Конституції України права на безоплатну медичну допомогу мало стала поява в КК України 2001 р. ст. 184, яка встановила кримінальну відповідальність за порушення зазначеного права.

На процес криміналізації впливають норми моралі, громадська думка, соціальні стереотипи та упередження. У процесі криміналізації діяння необхідно враховувати суспільну правосвідомість, історичні традиції, інакше кримінально-правова заборона буде необґрунтованою та неефективною у правозастосовній діяльності [1, с. 84–85].

Список використаної літератури:

1. Антонов А. Д. Принципы криминализации общественно опасных деяний в уголовно-правовой науке // Вестник Московского Университета. – Серия 11: Право. – № 4. – С. 79–90.
2. Антонюк О. Р. Етико-правові проблеми клонування людського організму // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17–1 квітня 2008. – Львів. – С. 7–11.
3. В США разрешены исследования со стволовыми клетками // Русская служба Би-би-си // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/sci/tech/newsid_7848000/7848481.stm
4. Всеобщая декларация о геноме человека и о правах человека, принятая на 29-ой сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО 11 ноября 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/Russian>
5. Декларация ООН о клонировании человека, принятая резолюцией 59/280 генеральной Ассамблеи от 8 марта 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/russian/document/declarat/decl_clon.html
6. Декларация о правах пациента, принятая 34 Всемирной Медицинской Ассамблеей, Лиссабон, Португалия, сентябрь/октябрь 1981 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.azpp.web.kg/list_windows/lissabon_declaration.html
7. Дополнительный протокол до Конвенции про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), який стосується заборони клонування людей від 12 січня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ligazakon.ua
8. Доклад Национальной консультативной комиссии по биоэтике (NBAC) США // Человек. – 1998. – № 3. – С. 29–32.
9. Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» : Закон України від 14 грудня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – №1. – Ст. 3.
10. Клейменов М. П. Прогнозирование и приоритеты уголовной политики // Проблемы уголовной политики: советский и зарубежный опыт : сборник научных статей / сост. А. В. Усс. – Красноярск : Издательство Красноярского университета. – 1998. – С. 127–137.
11. Романовский Г. Б. Клонирование: pro et contra / Г. Б. Романовский // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2006. – № 3 (266). – С. 199–910.
12. Федоров Г. К. Теория государства и права / Г. К. Федоров. – Кишинев : Pressa, 1998.
13. Хельсинская декларация всемирной медицинской ассоциации: Рекомендации для врачей по проведению биомедицинских исследований на человеке // Международный журнал медицинской практики. – 2005. – № 6 – С. 18–20.
14. European Consultation on the Rights of Patients convened under the auspices of the WHO Regional Office for Europe (WHO/EURO) and hosted by the Government of the Netherlands (28–30 March 1994) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.who.int/entity/genomics/public/eu_declaration1994.pdf.